

ЛІТЕРАТУРА

1. Плющ М. Я. Граматика української мови: Морфеміка. Словотвір. Морфологія : підручник. Київ : Вища школа, 2005. 286 с.
2. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія : підручник. Київ : Либідь, 1993. 336 с.
3. Білодід І. К. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: підручник. Київ : «Наукова думка», 1969. 583 с.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 336 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Лис В. С. Діва Млинища: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 368 с.
2. Лис В. С. Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 240 с.
3. Лис В. С. Століття Якова: роман / передм. О. Забужко. 4-те вид., стер. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 240 с.

Оксана Дрозд

Наук. керівник – проф., д. філол. н. Павликівська Н. М.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОНОМАСТИКИ

Усередині XIX століття в мовознавстві розпочався активний розвиток ономастики як окремої галузі лінгвістики, оскільки науковці дедалі більше цікавилися історією виникнення власних назв, особливостями їхнього використання та збереження в мові народу. А. Зубко стверджує: «Важливість вивчення онімів як історичного джерела відзначили дослідники доісторичних часів, а також лінгвісти, які цікавились територіальним розміщенням і

переселенням племен і народів у давній Європі і пошуком прабатьківщини слов'ян» [Зубко 2007: 263].

Актуальність роботи полягає у тому, що проведені дослідження містять матеріали, які можуть слугувати цінною емпіричною базою для вивчення ономастики не лише на сучасному та минулому етапі розвитку, а й для майбутніх наукових досліджень.

Метою статті є дослідження історії розвитку та вивчення слов'янської ономастики, аналіз основних положень загальної та літературної ономастики, характеристика сучасного стану розвитку науки про власні назви.

Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) дослідити особливості становлення та розвитку слов'янської ономастики;
- 2) виокремити основні положення літературної та загальної ономастики;
- 3) охарактеризувати сучасний стан дослідження запропонованої теми.

Витоки дослідження слов'янської ономастики простежуються в діяльності видатного австрійського мовознавця Ф. Міклошича, який є основоположником школи порівняльно-історичного вивчення граматики слов'янських мов і в 1860–1874 роках видав три важливих дослідження особових та географічних назв [Редько 1966: 3]. У цей час працювали російські лінгвісти: М. Надеждін, М. Барсов, І. Філевич та інші. У Чехії дослідження вели Й. Іречек та К. Кадлец, у Польщі – Т. Войцеховський та Ф. Пекосинський та інші.

У вітчизняному мовознавстві онімний матеріал почали використовувати для своїх досліджень історики, етнографи та мовознавці другої половини XIX століття: М.О. Максимович («*О названии Киевской Руси Россией*» (1868), «*О малороссийском произношении местных имен*» (1880)), М. Левченко («*Личные имена южноруссов*» (1874)), І.Я. Франко («*Причинки до української ономастики*» (1906)), Б.Д. Грінченко («*Крестныя имена людей*» (1909)) та інші. Наукові праці названих учених склали згодом основу для виокремлення української ономастики як окремої галузі лінгвістики.

Уже у другій половині ХХ століття дослідження української ономастики на академічному рівні започаткували науковці Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР України. Період 60-70 років вважають найбільш плідним у розвитку української ономастики. Найбільше уваги дослідники приділяли вивченню двом основним підрозділам – антропоніміці та топоніміці. С. Вербич так пояснює цю тенденцію: «Це було зумовлено розумінням виняткового значення топоніміки для розв'язання багатьох завдань порівняльно-історичного, описового й загального мовознавства, наприклад для виявлення прихованих у топонімах слів, які сьогодні відсутні в мові» [Вербич 2010: 74].

На цьому етапі становлення науки про власні назви дослідження проводили: О.С. Стрижак («*Яка ж справжня назва?*» (1961)), В.В. Німчук («*Про необхідність вивчення топоніміки у зв'язку з народними говорами*» (1962)), А.П. Корепанова («*Постанова І Республіканської наради з питань топоніміки та ономастики, що відбулася 30.XI–2.XII 1959 р. в м. Києві*» (1962)) та інші. Як зазначає С.О. Вербич, усі вони, певною мірою, були причетні до першої ономастичної конференції (І Республіканська нарада з питань топоніміки та ономастики), яка відбулася в Києві на базі згаданого інституту 1959 р. Наслідком цього засідання було проголошення ономастики як окремої галузі лінгвістики. Її ініціатором, а згодом й організатором ономастичних досліджень в Україні був К.К. Цілуйко (тоді заступник директора Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР) [Українська...2013: 3].

У статті «Українська ономастика: здобутки та проблеми» А. Зубко стверджує: «В середині ХХ ст. ономастика стала в Україні однією з провідних спеціальних історичних дисциплін. У Києві почала роботу Ономастична комісія АН України, яка з 1966 р. видає «Повідомлення Української ономастичної комісії». За її ініціативою в різних містах України скликалися ономастичні конференції, видавалися наукові збірники і окремі праці з ономастики» [Зубко 2007: 279].

Для з'ясування дефініції терміна «ономастика» варто звернутися до декількох словників не лише української, а й інших слов'янських мов. Пояснюється це тим, що майже в усіх проаналізованих тлумачних, лінгвістичних та енциклопедичних словниках подано схожі пояснення. Зокрема, у Великому

тлумачному словнику сучасної української мови за ред. В. Т. Бусла (2005) зафіксоване два значення цього терміна: «*Ономастика* – 1. Розділ мовознавства, що вивчає власні назви. 2. *лінгв.* Сукупність власних назв у словниковому складі мови» [Великий...2005: 844].

Більш повне визначення подано в Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів за ред. С. Я. Єрмоленко (2001): «*Онома́стика* – «(гр. *ὀνομαστική* – майстерність давати імена) – розділ мовознавства, що вивчає історію виникнення, розвитку власних імен у літературній мові та діалектах. Відповідно до категорії власних імен має кілька розділів – антропоніміку, топоніміку, астроніміку» [Єрмоленко...2001: 114].

Варто зауважити, під час дослідження було виявлено, що у Лінгвістичному енциклопедичному словнику за ред. В. Н. Ярцевої, зафіксована найбільш повна дефініція цього лінгвістичного явища: «*Ономастика* [від *грец. onomastikē (téchnē)* – мистецтво давати імена] – розділ мовознавства, який вивчає власні імена. Терміном «*ономастика*» називають також сукупність власних імен, яка позначається й терміном «*онімія*». У деяких працях термін «*ономастика*» вживається в значенні «*антропоніміка*»» (переклад наш – О. Д.) [Лингвистический...1990: 346- 347]. У словнику також подано класифікацію ономастики в залежності від особливостей власних імен. Автори розрізняють *літературну* та *діалектну* ономастику, *реальну* та *поетичну* (ономастика художніх текстів), *сучасну* та *історичну*, *теоретичну* та *прикладну* ономастику.

Однією з основних підгалузей загальної ономастики є розділ літературна ономастика, яка займається дослідженням специфіки функціонування онімів у художньому творі. Активний розвиток вивчення цього розділу починається наприкінці ХХ століття. Найбільш цінними є праці таких вітчизняних мовознавців, як Ю. О. Карпенка («*Специфика имени собственного в художественной литературе*» (1896), «*Питання типології літературної ономастики*» (1993), «*Про літературну ономастику: Міркування на базі твору Ліни Костенко «Коротко — як діагноз»*» (2002), «*Літературна ономастика Ліни Костенко. Монографія*» (2004)); Є. С. Отіна («*Стилистические функции собственных имен в рассказах Гаршина Н. М.*» (1998)), Л. О. Белея («*Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії*» (2002)); В. М. Калінкіна («*Теоретичні основи поетичної*

ономастики» (2000), «Литературная ономастика или поэтика онима» (2002)) та інших.

На основі досліджень стилістичних функцій власних назв у художньому творі виокремилася нова галузь української ономастики – літературно-художня антропоніміка. Внаслідок цього, утворилося три ономастичні школи, представники яких продовжують вивчення цієї галузі. Так, Ю. О. Карпенко заснував одеську ономастичну школу, П. П. Чучка – ужгородську, а завдяки праці Є. Отіна з'явилася донецька ономастична школа.

Дослідниця О. Ю. Карпенко зауважує, що у будь-якому тексті (окрім, зрозуміло, текстів специфічних, наприклад списків виборців чи телефонного довідника) власні назви не складають, як правило, більше 5% його обсягу. Ці 5% для тексту є необхідними й істотними, особливо – для художнього тексту [Карпенко 2000: 68]. Пояснюється це тим, що без розуміння змістового та емоційного наповнення власних назв неможливе справжнє осмислення твору.

Ми погоджуємося з твердженнями О. Сколоздри, що дослідження онімного простору художнього твору варто проводити на двох рівнях: синтагматичному та парадигматичному, що сприяє системному підходу до вивчення власних назв. Як відомо, оцінні, емоційно-експресивні конотації зазнають значної трансформації в художньому тексті і стають текстуальними під впливом системних зв'язків власного імені з парадигматичним (тематичним) і синтагматичним (мовленнєвим) контекстом твору [Скологдра 2010: 356].

Зрозуміло, що згадані раніше підходи різняться між собою. Зокрема, парадигматичний підхід передбачає дослідження всього ономастичного простору творів письменника, опис окремих тематичних груп онімів, визначення характерних моделей номінації та ін. Тому варто зауважити, що цей підхід є доцільним при вивченні цілого періоду розвитку літературно-художньої ономастики із дослідженням творів багатьох письменників. Синтагматичний аналіз передбачає вивчення типів вживання власних назв, способи введення їх в контекст, поєднання з іншими онімами та апелятивами тощо.

Цей аспект вивчення власних назв передбачає дослідження функціонування всіх ономастичних одиниць у творі. Більшість дослідників розглядають їх з урахуванням взаємодії з контекстом,

оскільки він має важливе значення при аналізі онімів. Пояснюється це тим, що одні антропоніми дають зрозумілу характеристику своїх носіїв, а інші потребують додаткової інформації. Вважається, що контекстом оніма є достатній фрагмент художнього твору необхідний для розуміння призначення власної назви у ньому та для створення цілісного змістового та образного сприйняття всього тексту.

Отже, дослідивши історію розвитку та вивчення слов'янської ономастики та проаналізувавши основні положення загальної та літературної ономастики, можемо зробити такі висновки: становлення та розвиток науки про власні назви як окремого розділу лінгвістики розпочався ще на початку ХІХ століття завдяки дослідженням світових та вітчизняних науковці. Наслідком активного вивчення онімів, їхнього походження та особливостей використання стала міцна теоретична та практична база, на основі якої продовжуються дослідження.

Літературна ономастика як окремий підрозділ загальної виокремила наприкінці ХХ століття та одразу привернула увагу багатьох науковців. Внаслідок цього, утворилися три ономастичні школи, представники яких активно досліджували літературно-художню антропоніміку, особливості функціонування онімів у художніх творах, аспекти їхнього вивчення та класифікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000/ уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
2. Вербич С. О. Українська ономастика: перспективи розвитку. *Українська мова*. 2010. № 3. С. 73 – 80.
3. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с
4. Зубко А. М. Українська ономастика: здобутки і проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2007. № 15. С. 262-281
5. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. *Записки з ономастики*. Одеса, 2000. № 4. С. 68 – 74.

6. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Советская энциклопедия, 1990. 685 с.
7. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. Київ : Наук. думка, 1966. 214 с.
8. Сколоздра О. Літературно-художня ономастика як предмет дослідження у вищій школі. *Вісник Львів. ун-ту. Серія філол.* 2010. № 50. С. 355–360.
9. Українська ономастика: бібліографічний покажчик / уклад.: С. О. Вербич, І. В. Єфименко, І. М. Желізняк; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2013. 364 с.

Олена Єреховська
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВЛАСНИХ НАЗВ У ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ

Власні імена привертають увагу численних дослідників – мовознавців, істориків, етнографів, географів та ін. Але чи не найбільш глибоким і різноспрямованим є вивчення ономастики філологами, лінгвістами та літературознавцями. І це не випадково, адже аналіз власних назв у літературному творі дає можливість не просто окреслити історичний чи географічний простір змальованих письменником подій, а допомагає більш повно осмислити задум митця при описі людей або навколишньої дійсності. Як правило, автор літературного твору називає своїх персонажів з урахуванням цілого ряду факторів, які можуть свідчити про різні функції та семантики ономастичної лексики у творчості митця. Саме тому одним з важливих етапів дослідження будь-якого художнього твору є функційно-семантичний аналіз власних назв, що використані автором у його мистецькій праці.

З урахуванням вищевказаного, метою цієї статті стало узагальнення основних функцій власних назв у художньо-літературній творчості та розробка послідовності функційно-